

OILAVIY MUHITDA BOLALARDA ESTETIK TARBİYANI SHAKLLANTIRISHNING NAZARIY-PEDAGOGIK ASOSLARI

Atajanova Rabbina Raximovna

Oila va gender ilmiy- tadqiqoti institutining tayanch doktranti

e-mail: rabbina.atajanova@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.21186731>

Annotatsiya. Mazkur maqolada oilaviy muhitda bolalarda estetik tarbiyani shakllantirishning nazariy-pedagogik asoslari tahlil qilinadi. Unda estetik tarbiyaning mazmuni, ota-onaning tarbiyaviy ta'siri, oilada estetik muhit yaratish, bolalarning go'zallikni idrok etish, baholash va yaratish qobiliyatlarini rivojlantirish masalalari yoritiladi. Shuningdek, maqolada L.S. Vygotskiy, A. Bandura, U. Bronfenbrenner, J. Dewey, V. Lowenfeld, H. Gardner kabi olimlarning nazariyalari asosida oilada estetik tarbiyaning ijtimoiy-pedagogik mohiyati ochib beriladi. Atajanova R.R.ning oilada bolalarni estetik tarbiyalashga oid maqolalaridagi fikrlari asosida ota-onaning estetik-pedagogik madaniyatini oshirish, bolani san'at va tabiat go'zalligiga yaqinlashtirish, tasviriy faoliyat orqali ijodiy tafakkurni rivojlantirish zarurati asoslanadi.

Kalit so'zlar: estetik tarbiya, oilaviy muhit, ota-ona, bola, tasviriy san'at, estetik did, ijodiy tafakkur, go'zallik, estetik madaniyat, ijtimoiy-pedagogik mexanizm.

Maktabgacha yoshdagi bolalarda estetik tarbiyani shakllantirish zamonaviy pedagogika va oila pedagogikasining dolzarb masalalaridan biridir. Chunki bolada go'zallikni sezish, rang va shakllarni idrok etish, tabiat va san'atdan zavqlanish, ijodiy faoliyatga qiziqish, badiiy obraz yaratish hamda o'z his-tuyg'ularini ifodalash ko'nikmalari aynan ilk yosh davrlaridan boshlab shakllanadi.

Estetik tarbiya inson shaxsining ma'naviy, axloqiy, hissiy, ijodiy va madaniy rivojlanishi bilan uzviy bog'liqdir. U bolaning nafaqat rasm chizish yoki qo'shiq aytish ko'nikmasini, balki go'zallikni anglash, unga munosabat bildirish, estetik mezon asosida tanlash va yaratish qobiliyatini rivojlantiradi.

“Estetik savodxonlik va madaniyat, avvalo, oiladan boshlanadi” [1, 33-b.]. Mazkur fikr oilaning bolaning estetik dunyoqarashi shakllanishidagi birlamchi rolini aniq ifodalaydi. Darhaqiqat, oilada estetik tarbiya tizimli tashkil etilmasa, keyingi ta'lim bosqichlarida estetik did, badiiy tafakkur va ijodiy faollikni shakllantirish murakkablashadi.

Estetik tarbiya tushunchasi falsafiy, psixologik va pedagogik jihatdan ko'p qirrali mazmunga ega. Estetika insonning go'zallikni idrok etishi, undan zavqlanishi, uni baholashi va yaratishi bilan bog'liq bilimlar tizimidir. Pedagogik nuqtayi nazardan esa estetik tarbiya bolaning go'zallikni ko'ra bilish, his qilish, qadrlash va ijodiy faoliyatda ifodalash qobiliyatini shakllantirishga qaratilgan maqsadli jarayondir.

Estetik tarbiya faqat san'atga oid bilimlar berishdan iborat emas. U bolaning estetik ongini, estetik didini, emotsional sezgirligini, badiiy tasavvurini, obrazli tafakkurini va ijodiy ehtiyojlarini shakllantiradi. Shu bois estetik tarbiya bola shaxsining umumiy rivojlanishida muhim tarkibiy qism hisoblanadi.

Mazkur tadqiqot doirasida estetik tarbiyaga quyidagicha ta'rif berish mumkin: estetik tarbiya - bu bolada go'zallikni idrok etish, undan zavqlanish, estetik jihatdan baholash va ijodiy faoliyat orqali go'zallik yaratish qobiliyatini shakllantirishga qaratilgan uzluksiz ijtimoiy-pedagogik jarayondir.

Oilada estetik tarbiya esa ushbu umumiy jarayonning o'ziga xos shakli hisoblanadi. Uni quyidagicha ta'riflash mumkin: oilada estetik tarbiya - bu ota-onaning shaxsiy namunasi, oilaviy muhit, san'at va tabiat bilan tanishtirish, bola bilan estetik muloqot, tasviriy va ijodiy faoliyatni rag'batlantirish orqali bolaning estetik idroki, didi, hissiy sezgirligi va ijodiy faolligini rivojlantirish jarayonidir.

Atajanova R.R. estetik tarbiyaning mohiyatini yoritib, "Estetik tarbiya tizimi esa voqelik hamda o'z atrofidagi go'zallikni his qilishga o'rgatadi" [1, 32-b.] deb qayd etadi. Bu fikr estetik tarbiyaning eng asosiy vazifasini - bolani atrof-muhitdagi go'zallikni ko'ra bilishga, undan zavqlanishga va uni qadrlashga o'rgatishini ko'rsatadi.

Oila bolaning ilk ijtimoiylashuv muhiti bo'lib, uning dunyoqarashi, xulqi, didi va qadriyatlari shakllanishida hal qiluvchi ahamiyatga ega. Bola hayotni ota-onaning qarashi orqali anglaydi. Ota-ona nimani chiroyli deb bilsa, nimani qadrlasa, nimaga e'tibor qaratssa, bola ham asta-sekin shu mezonlarni o'zlashtira boshlaydi.

Oilada estetik tarbiyaning pedagogik ahamiyati bir necha jihatlarida namoyon bo'ladi. Birinchidan, oila bolaning dastlabki estetik tajribasini shakllantiradi. Uy muhitidagi tartib, tozalik, buyumlarning uyg'un joylashuvi, ranglar mutanosibligi, kitoblar, gullar, rasmlar, milliy bezaklar va ijodiy burchak bolaning estetik idrokiga bevosita ta'sir ko'rsatadi.

Ikkinchidan, ota-ona bolaning birinchi estetik namunasi hisoblanadi. Ota-onaning kiyinish madaniyati, nutqi, xulqi, san'atga munosabati, tabiatga e'tibori va milliy qadriyatlarga hurmati bola tomonidan kuzatiladi hamda o'zlashtiriladi.

Uchinchidan, oilada estetik tarbiya bola bilan muloqot orqali amalga oshadi. Bola rasm chizganda, tabiatni kuzatganda yoki biror buyumni tomosha qilganda ota-onaning savollari uning estetik tafakkurini faollashtiradi. Masalan, "senga qaysi rang yoqdi?", "bu rasmda qanday kayfiyat bor?", "bu gul nimani eslatadi?", "sen buni qanday tasvirlagan bo'larding?" kabi savollar bolaning mustaqil fikrlashi, nutqi va obrazli tasavvurini rivojlantiradi.

Atajanova R.R. oilada estetik tarbiya bolani faqat san'atga qiziqtirish emas, balki uning axloqiy va xulqiy rivojlanishiga ham ta'sir qilishini ko'rsatadi. Muallif estetik tarbiya bolaning "ahloqiga, hulq-atvoriga kuchli ta'sir qiladi" [2, 231-b.] deb ta'kidlaydi. Bu yondashuv estetik tarbiyani shaxs tarbiyasining ajralmas qismi sifatida qarash zarurligini bildiradi.

Oilada estetik tarbiyaning mohiyatini bir qator pedagogik va psixologik nazariyalar orqali asoslash mumkin. L.S. Vygotskiyning sotsiokultural rivojlanish nazariyasi estetik tarbiya jarayonida kattalar bilan muloqot va hamkorlikning hal qiluvchi rolini asoslaydi. Vygotskiyga ko'ra, bola rivojlanishi madaniy vositalarni o'zlashtirish, kattalar bilan hamkorlik va ijtimoiy muloqot orqali sodir bo'ladi.

A. Banduraning ijtimoiy o'rganish nazariyasiga ko'ra, bola kattalarning xatti-harakatini kuzatish va taqlid qilish orqali o'rganadi. Demak, ota-onaning san'atga, tabiatga, kitobga, tozalikka, ranglar uyg'unligiga va ijodga bo'lgan munosabati bolada estetik mezonlar shakllanishiga bevosita ta'sir qiladi.

U. Bronfenbrennning ekologik tizimlar nazariyasi esa bolaning rivojlanishi bir nechta ijtimoiy muhitlar ta'sirida kechishini asoslaydi. Oila bolaning mikrotizimi sifatida uning eng yaqin va eng kuchli tarbiyaviy muhitidir. Maktabgacha ta'lim tashkiloti, mahalla, madaniyat muassasalari va ommaviy axborot vositalari esa bolaning estetik tajribasini kengaytiruvchi mezotizim va makrotizim omillari hisoblanadi.

J. Deweyning “san’at - tajriba” konsepsiyasi estetik tarbiyani bola hayotiy tajribasi bilan bog’lashga imkon beradi. Dewey san’atni hayotdan ajralgan alohida hodisa sifatida emas, balki inson tajribasining mazmunli va hissiy shakli sifatida talqin qiladi.

V. Lowenfeldning bolalar tasviriy rivojlanishi haqidagi qarashlari oilada ijodiy erkinlikni ta’minlash zarurligini asoslaydi. Lowenfeld bolalarning rasm chizish faoliyatida erkin ifoda, yosh xususiyatiga moslik va individual tasavvurni qo’llab-quvvatlashni muhim deb biladi.

H. Gardnerning ko’p qirrali intellekt nazariyasi ham estetik tarbiyaning ahamiyatini kengroq anglashga yordam beradi. Tasviriy san’at bolaning vizual-fazoviy intellektini, musiqa musiqiy intellektini, guruhli ijodiy faoliyat shaxslararo intellektini, rasm haqida suhbat esa lingvistik va shaxsiy intellektini rivojlantiradi.

Tasviriy san’at oilada estetik tarbiyani tashkil etishning eng qulay va ta’sirchan vositalaridan biridir. Chunki maktabgacha yoshdagi bola o’z fikri va hissiyotini so’zdan ko’ra ko’proq rasm, rang, chiziq, shakl va obraz orqali ifodalaydi. Rasm chizish bola uchun nafaqat ijodiy faoliyat, balki ichki dunyosini namoyon etish shaklidir.

Tasviriy san’at orqali bola ranglarni farqlaydi, shakllarni idrok etadi, kompozitsiya elementlarini sezadi, obraz yaratadi, kayfiyatini ifodalaydi va o’z ijodiy mahsuli haqida gapirishga o’rganadi. Bu jarayon uning estetik idroki, badiiy tasavvuri, nutqi, muloqot madaniyati, sabri va mustaqilligini rivojlantiradi.

Oilada tasviriy san’atdan foydalanish birgalikda rasm chizish, rasmlar kitob va albomlarni tomosha qilish, milliy bezaklar bilan tanishtirish, tabiatni kuzatish va tasvirlash, oilaviy mini-ko’rgazma tashkil etish kabi shakllarda tashkil etilishi mumkin.

Atajanova R.R. tasviriy san’atning bola tafakkuriga ta’sirini yoritib, san’at asarlarini idrok etish bolaning shaxsiy fikrlari va hissiyotlarini boyitishini asoslaydi. Bu fikr oilada rasm va san’at asarlari bilan ishlashda faqat ko’rsatish emas, balki suhbat, savol-javob va ijodiy davom ettirish muhimligini ko’rsatadi.

Oilada estetik tarbiya samaradorligi bevosita ota-onaning estetik-pedagogik madaniyatiga bog’liq. Estetik-pedagogik madaniyat - bu ota-onaning bolaning yosh xususiyatlarini hisobga olgan holda go’zallik, san’at, tabiat, milliy qadriyatlar va ijodiy faoliyatga ongli munosabatda bo’lishi, bola bilan estetik muloqot tashkil eta olishi hamda uning ijodiy harakatlarini qo’llab-quvvatlay olish qobiliyatidir.

Ota-onaning estetik-pedagogik madaniyati bola ijodiga ijobiy munosabat bildirish, rasm va ijodiy faoliyatni “to’g’ri-noto’g’ri” mezoni bilan cheklamaslik, bolaning rang, shakl va obraz tanlovini hurmat qilish, uyda ijodiy faoliyat uchun oddiy sharoit yaratish, san’at, tabiat va milliy qadriyatlar haqida suhbatlashish, bolani muzey, teatr, ko’rgazma, kutubxona va madaniy maskanlarga olib borish, maktabgacha ta’lim tashkiloti bilan hamkorlik qilish orqali namoyon bo’ladi.

Oilada estetik tarbiya ko’pincha ota-onaning yaxshi niyati bilan boshlansa-da, metodik bilim yetishmasligi sababli tizimli davom etmaydi. Shu sababli ota-onalarga estetik tarbiya bo’yicha metodik tavsiyalar, qisqa amaliy dasturlar, oilaviy ijodiy mashg’ulotlar va pedagogik maslahatlar zarur.

Oilada bolalarda estetik tarbiyani shakllantirish bola shaxsining har tomonlama rivojlanishiga xizmat qiladigan muhim ijtimoiy-pedagogik jarayondir. Bu jarayonda ota-ona birinchi tarbiyachi, birinchi estetik namuna va birinchi hamijod sifatida ishtirok etadi. Oila

bolaning estetik dunyoqarashi, go'zallikni idrok etishi, rang va shakllarga munosabati, san'atga qiziqishi va ijodiy faolligi shakllanadigan asosiy muhitdir.

Nazariy tahlillar shuni ko'rsatadiki, Vygotskiyning sotsiokultural rivojlanish nazariyasi, Banduraning ijtimoiy o'rganish nazariyasi, Bronfenbrennning ekologik tizimlar yondashuvi, Deweyning san'at va tajriba konsepsiyasi, Lowenfeldning bolalar ijodiy rivojlanishi haqidagi qarashlari hamda Gardnerning ko'p qirrali intellekt nazariyasi oilada estetik tarbiyani ilmiy asoslashga xizmat qiladi.

Atajanova R.R.ning tadqiqotlarida oilada estetik tarbiya bolaning ma'naviy-axloqiy, badiiy va estetik rivojlanishida muhim omil sifatida baholanadi. Muallifning "estetik savodxonlik va madaniyat, avvalo, oiladan boshlanadi" degan fikri oilaviy estetik tarbiyaning nazariy asosini ifodalaydi. Shunday ekan, oilada bolalarni estetik tarbiyalashda ota-onalarning estetik-pedagogik kompetensiyasini oshirish, bola bilan ijodiy muloqotni rivojlantirish, tasviriy san'at vositalaridan foydalanish va maktabgacha ta'lim tashkiloti bilan hamkorlikni kuchaytirish dolzarb ilmiy-amaliy vazifa hisoblanadi.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. Atajanova R.R. Oilada bolalarni estetik tarbiyalashni tasviriy san'at orqali rivojlantirishning ahamiyati // Markaziy Osiyoda jamiyat, gender va oila. - 2025. - №4 (17). - B. 31-33. DOI: 10.65185/mojgo.vi.451.
2. Atajanova R.R. Oilada bolalarni estetik tarbiyasini rivojlantirish // SIRCON 2024 xalqaro konferensiya materiallari. - Necmettin Erbakan University, 2024. - B. 231-232.
3. Vygotsky L.S. Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. - Cambridge: Harvard University Press, 1978.
4. Vygotskiy L.S. Voobrajenie i tvorchestvo v detskom vozraste. - Moskva: Pedagogika, 1991.
5. Bandura A. Social Learning Theory. - Englewood Cliffs: Prentice Hall, 1977.
6. Bronfenbrenner U. The Ecology of Human Development: Experiments by Nature and Design. - Cambridge: Harvard University Press, 1979.
7. Dewey J. Art as Experience. - New York: Perigee Books, 2005.
8. Lowenfeld V., Brittain W.L. Creative and Mental Growth. - New York: Macmillan, 1987.
9. Gardner H. Frames of Mind: The Theory of Multiple Intelligences. - New York: Basic Books, 1983.
10. Eisner E.W. The Arts and the Creation of Mind. - New Haven: Yale University Press, 2002.
11. Arnheim R. Art and Visual Perception: A Psychology of the Creative Eye. - Berkeley: University of California Press, 1974.
12. Xodjayev B.X. Umumiy pedagogika nazariyasi va amaliyoti. - Toshkent, 2017.
13. Qodirova F. Maktabgacha pedagogika. - Toshkent, 2019.
14. Xasanboyev J., To'raqulov X., Haydarov M. Pedagogika nazariyasi va tarixi. - Toshkent, 2021.
15. Komarova T.S. Izobrazitel'naya deyatel'nost v detskom sadu. - Moskva: Mozaika-Sintez, 2014.